

DR. NAGY LAJOS

A MUNKATERMELEKENYSÉG ÉS A SZEMÉLYI JÖVEDELMEK VISZONYA A MEZŐGAZDASÁGBAN

A munkatermelékenység és a személyes jövedelmek viszonyának vizsgálata a mezőgazdaságban egyrészt azért indokolt, mert választ ad arra a kérdésre, hogy mint ágazat hogyan járul hozzá az egyik legfontosabb makrószintű egyensúly-követelmény a termelés és fogyasztás egyensúlyához. Másrészt indokolja az is, mert rávilágít arra, hogy a személyes jövedelem-növekedés feltételeit mennyiben teremti meg a mezőgazdaság. S végül termelékenység és személyes jövedelem-viszony összehasonlítása az iparban és a mezőgazdaságban több következtetésre szolgálhat. (Pl. a személyes jövedelmek növekedési ütemaránya a két népgazdasági ágban, a mezőgazdaság állami támogatásának indoka és mértéke, a személyes jövedelmek és az eszközhatékonyság viszonya, stb.).

A termelékenység-jövedelemviszony elemzését a mezőgazdaságban több tényező nehezíti. Néhány ezek közül: A termelékenység nettó mutatója (az egy dolgozóra jutó $v+m$) a mezőgazdaságban igen kedvezőtlenül alakult, noha a mezőgazdaság árutermelése (a népgazdasági szükségletek kielégítése) jelentősen fejlődött. A termelés növekedése a mezőgazdaságban a termelőlétszám csökkenése mellett ment végbe. A jövedelmek oldaláról gondot okoz, hogy a mezőgazdaságban a személyes jövedelmek jelentős része a háztáji gazdaságból származik. Az egy munkaóra (egy napra) jutó jövedelmek statisztikai „megragadása” igen nehéz. Az egy dolgozóra jutó személyes jövedelmek összevetéséhez a két népgazdasági ágban a családi „részfoglalkoztatás” jövedelmének kiszámítását is meg kell oldani. Ezenkívül a) a statisztikák a „személyes jövedelem” fogalmába a munka szerinti jövedelmeken kívül a pénzbeli társadalmi juttatásokat is magukba foglalják; b) más a munkabér és a kereset fogalmi köre; c) a bér és tiszta jövedelem viszony nem azonos a v és m viszonyával; d) a szükség és többletermék értéke más vállalati és népgazdasági szinten.

A termelékenység-jövedelem alakulásánál számolnunk kell továbbá azzal is, hogy egyrészt ez az összefüggés milyen *érvényességgel* bír a mezőgazdaságban *vállalati* (üzemi) és *ágazati* szinten, másrészt azzal, hogy a termelékenység-jövedelem viszony alakulásának aránya megragadható-e az *ipar és a mezőgazdaság összehasonlításában*.

Az *első* problémát tekintve feltételezhetjük, hogy a termelékenység-jövedelem között bizonyos összefüggésnek kell fennállnia vállalatokban (üzemekben) és a mezőgazdasági ágazatban is. Azért, mert a fogyasztás nem *szakadhat* el a termeléstől. Azért, mert a termelékenység a *munkának* fontos ismerve. S végül azért, mert a vállalati (üzemi) önállóság a termelékenység-növelés *feltételének megteremtését* is nagyrészt a gazdálkodó szervekhez „telepítette” át. Az is feltételezhető, hogy ezt az összefüggést több tényező „keresztezi”. Így: a) a termelékenység „induló” színvonala és a

hasznosítható tartalékok nagysága; b) az indokolatlan jövedelem differenciák keletkezésének akadályozása; c) a vállalatba (üzembe) való külső eszközáramlás nagysága; d) a mezőgazdaság eltérő tulajdon és üzemi formái; e) a jövedelemszabályozás formája (a jövedelemelvonás és visszajuttatás mértéke).

A másik problémát — az ipar és mezőgazdaság összehasonlítását — tekintve szintén azt tételezhetjük fel, hogy *valamelyes* összehasonlítható összefüggés található. Hiszen egyrészt *tartósan ellentétes* tendenciák egyik népgazdasági ágban sem alakulhatnak ki, mert ez aránytalanságokhoz vezet. Másrészt az alapösszefüggés az, hogy mindkét ágazatban a termelékenység és jövedelem is növekszik. Az ágazatok összehasonlításában „keresztező” tényezők a következők: a) A népgazdaság progresszív ágaiban (ágazataiban) a termelékenység növekedési üteme gyorsabb, ezekben indokolt a személyes jövedelmek gyorsabb növelése. A mezőgazdasági termékek iránti kereslet növekedése nem olyan dinamikus, mint a progresszív iparágakban, így a termelékenység növekedése létszámcsökkenés mellett következik be; b) A nagy népességcsoportok jövedelmét pl. a munkásosztály és parasztság jövedelem-paritásának biztosítása érdekében bizonyos időszakokban gyorsabban kell növelni, mint azt a termelékenység-növekedés indokolná. A paritásos-jövedelemnövekedés időszakában viszont emögött különböző termelékenységnövekedési ütemek húzódnak meg. Mindezek ellenére a termelékenység és jövedelmek kapcsolatában többről van szó az ágazatok vonatkozásában is — s nemcsak népgazdasági szinten — annál, hogy ez „csak” *gazdasági összefüggés*, s nem gazdasági törvényszerűség.¹

A fentiek alapján e rövid dolgozatban csak kísérletet teszek e viszony *felvázolására* és egyes összefüggéseinek megállapítására a mezőgazdaságban. (Népgazdasági szinten és az iparban e kérdéssel ugyanis már többen foglalkoztak.)

A munkatermelékenység és a munkadíjak közötti közgazdasági összefüggések

A munkatermelékenység és munkabér viszonya az újratermelés fontos aránya, egyensúlyi követelménye. A termelés és a fogyasztás, a termelés és elosztás viszonyának egyik mozzanata. A termelékenység és bér viszonya mégsem azonos a *termelés-elosztás (fogyasztás)* viszonyával, mert; a) A termelés növekedhet a felhasznált munkamennyiség növekedésével is; b) A fogyasztás ebben az összefüggésben *személyes fogyasztást* jelent; c) A termelékenységet nem a személyes fogyasztással, hanem ennek a *munka szerinti részével hozzuk kapcsolatba*; d) A munkabérekből alapvetően fogyasztási cikkek és szolgáltatásokat vásárolnak, ezért közvetlen a *fogyasztási cikkek* termelő munka termelékenységének kell növekednie a munkabérek növekedéséhez. Ugyanakkor a munkabérek kapcsolatban vannak a termelőeszközök előállításában kialakult munkatermelékenységgel. A munkatermelékenység és munkabérek kapcsolatát néhány, más összefüggés áttekintését igényli, többek között a termelékenység és érték, termelékenység és önköltség, a termelékenység és nyereség viszonyát.

A *termelékenység és érték* viszonyánál az egyik kérdés az, hogy a termelési eredményt, az eleven munkához, vagy az eleven és holt munkához viszonyítjuk, a másik az, hogy a munkafolyamat egy fázisának, vagy a komplex munkafolyamat termelékenységét vesszük-e.

A munkatermelékenységet — mint ismeretes — az egységnyi értékre jutó termelési eredmény, vagy az egységnyi termelési eredményre jutó érték méri. Így a „*ráfordítást*” az eleven és holt munka együttesen fejezi ki legmegfelelőbben. Sőt, az a legmegfelelőbb, ha az eleven munka mellett, a holt munkát is munkaidőben (pl. munka-

1. Szeben Éva: Jövedelmek és termelékenység. Kossuth Kiadó, 1972.

órában) fejezzük ki. Itt a nehézséget az jelenti, hogy ha a ráfordítást *létszámban vagy pénzben* (pl. az eleven munkát bérben fejezzük ki), akkor a bér csak az eleven munka megfizetett része, ugyanakkor a holt munka a megfizetett bér mellett a tiszta jövedelmet is tartalmazza. Más szóval a ráfordítás, amelyet ilyenkor szerepeltetünk, az tulajdonképpen az önköltség $c+v$. Ezt a hatást azonban „mérsékli” az, hogy az eleven munka által létrehozott „m” rész a termelési *eredményben* megjelenik. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy minél inkább a „natúrális” szférából az „értékszférába” „visszük át” a meghatározást, annál inkább nem a termelékenységről, hanem a jövedelmezőségről beszélhetünk.

Igen gyakori az a vélemény, — éppen Marxra hivatkozva, — hogy a termelékenység növekedésével a termelékenység értékén belül a holt munka abszolúte és relatíve is növekszik. Ez az álláspont azonban nem számol a következőkkel:

a) Nem azonos a termelékenységre jutó „c” növekedése és az egy munkaerőre jutó „c” növekedése. b) A felhasznált „c” értéke abszolúte csökkenhet, mivel változatlan értékük mellett kevesebbet használnak fel, vagy változatlan felhasználási volumen mellett csökken a „c” értéke. c) A termelékenység a „c” nagyságától függetlenül is nőhet (pl. munka- és üzemszervezés javítása, begyakoroltság növekedése, intenzitás átlagos szintjének növekedése esetén, stb.)

Milyen összefüggések lehetségesek a *termelékenység*, valamint az *eleven*, holt munka felhasználása között, feltételezve az eleven munka termelékenységének 100%-os növekedését és a teljes termelékenység növekedését? Legyen a *bázis időszak* $60c + 40v = 100$. a) A tárgyiasult munka abszolúte és relatíve is nő az eleven munkához képest. (E szerint $65c + 20v = 85$.) b) A tárgyiasult munka abszolúte változatlan és relatíve növekszik. ($60c + 20v = 80$.) c) A tárgyiasult munka abszolúte csökken és relatíve nő ($55c + 20v = 75$.) d) A tárgyiasult munka abszolúte és relatíve is csökken ($25c + 20v = 45$.)

Hogyan alakult az eleven és teljes munkatermelékenység? *Az eleven munka termelékenysége* 100%-kal növekedett minden esetben. *A teljes termelékenység* pedig az a) esetben 17%-kal, a b)-nél 25%-kal, a c)-nél 33%-kal, a d)-nél pedig 22%-kal nőtt. Vagyis az eleven és a teljes munkatermelékenység viszonyát tekintve: a) Több olyan lehetőség van, amikor az eleven munka termelékenységének növekedése együtt jár a holt munka abszolút és relatív csökkenésével is. b) A teljes termelékenység és az eleven munka termelékenységének viszonya attól függ, hogy hogyan alakult a holt munka *aránya* az érteken belül.

A termelékenység és érték viszonyában lényeges kérdés az, hogy a termelési folyamat hogyan oszlik meg fázisokra (vertikumokra). Nyilván egyfelől a komplex termelékenység függ az egyes fázisok termelékenységétől és ezek arányától az össz-munkafolyamatban. Másfelől a munkamegosztás kiterjedése növeli a következő fázis holt munka ráfordítását. S végül, ha a munkamegosztás a termelékenység növekedésével jár, ez csökkenti is a holt munka ráfordítást.

A termelékenység-érték összefüggés érinti-e a termelékenység és a bér összefüggését? Közvetlenül nem, mert a bér a megfizetett ráfordítás, az érték pedig az össz-munkaráfordítás. Közvetve igen, mert az eleven munkatermelékenység növekedésével csökken a termelékenységre jutó új érték ($v+m$), s ha a $v:m$ arány változatlan, csökken a termelékenységre jutó „v” is. Ha teljes munkatermelékenység nő, ez az előbbi hatáson kívül azt is eredményezi, hogy a „c” csökkenésével nő az új érték, amely

2. „A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő össz-munka-mennyiség csökken, hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint a múltbeli munka nő. (Marx: A tőke III. Kossuth, 1956. 266. old.)

nagyobb „v” kifizetését biztosítja. A termelőkenység — bér összefüggés kapcsolódik a *termelőkenység — költség, a termelőkenység — nyereség* összefüggéshez is. Az önköltségszökkenés és a termelőkenység növekedés ugyanazon folyamatnak, a *társadalmi munka megtakarításának két oldala*. Az önköltségre ható tényezők általában a termelőkenységre is hatnak.

Mégis az önköltségszökkenés és az értékcsökkenés (termelőkenység növekedés) nem azonos.³ Mivel: a) Az önköltségszökkenés *mikró-szférában*, a társadalmi érték szökkenése pedig a *makró-szférában* tartozó jelenség. b) Az önköltség *pénz kategória*, a termelőkenység inkább időnagyság (volumen). c) Az önköltségben az eleven munka csak részben, *megfizetett munkaként*, mint bér jelenik meg, a holt munka pedig teljesen, ti. költség és tiszta jövedelem tartalma is. d) Az önköltséget az *árváltozások* is befolyásolják, a termelőkenységet nem.

Az eleven munka termelőkenységének növekedésével a termékegységre jutó eleven munkaráfordítás csökken. Ebben az esetben az *érték gyorsabban csökken, mint az önköltség*, mert a bér csak a szükséges terméket testesíti meg, s nem az egész eleven munkát. Ilyenkor viszonylagosan a bér is növekszik. A teljes munkatermelékenység növekedésével ha csökken a holt munkaráfordítás, akkor az *önköltség gyorsabban csökken mint az érték*, éppen azért, mert a holt munkaráfordítás „teljes értékben” (költség és jövedelem) szerepel az önköltségben. E két lehetőség kombinációnak sokasága fordulhat elő.

Az *eleven munka termelőkenységének* növekedésével a termékegység bérköltsége csökken, a termelők összbére azonban változatlan maradhat. A termelőkenység növekedésével a termékegységre jutó bér azonban kisebb mértékben csökken, mint ahogy a termelőkenység nő, mert a termelőkenység növekedés általában bérnövekedéssel jár. A termelőkenység és a munkadíj közötti kapcsolat azonban soha sem *automatikus*: egyfelől az egyenes, vagy progresszív darabér az a termelőkenység növekedéssel nem csökken, másfelől az új technikának új normákkal is kell járnia, mert ellenkező esetben megsértjük a munka szerinti elosztás elvét.

A *holt munka „termelőkenységének”* növekedésével szintén csökken az önköltség, de ilyenkor az *önköltség bérköltség eleme* változatlan. Az önköltség szökkenése a nyereséget növeli, s mivel a nyereség és a bér kapcsolatban van a szocializmusban, ez a bérnövelés forrásául szolgálhat. A teljes termelőkenység növekszik (szökken az önköltség), növekszik a nyereség (ha az értékcsökkenést nem követi ugyanolyan mértékű árszökkenés). Amennyiben az eleven munka termelőkenysége is nő, akkor azonos nyereségtömeget rövidebb idő alatt állítják elő.

A termelőkenység-bér kapcsolat egy átfogóbb összefüggésnek, a *termelőkenység és a nemzeti jövedelem kapcsolatának a mozzanata*. A termelőkenység fontos mércéje a nemzeti jövedelem/ráfordítás. Más oldalról a nemzeti jövedelemtől függenek a munkabérek.

A nemzeti jövedelemhez való hozzájárulást leginkább a *teljes-nettó termelőkenység mutatja*, mivel ez nem más, mint a $v + m$, valamint az eleven és holt munka viszonya. Ezért nem szabad azt hinni, hogy „minden rendben van” a népgazdaságban, ha a gazdasági növekedés 80—90%-a az eleven munka termelőkenységéből adódik. Ugyanis, ha alacsony az eleven munka termelőkenysége növekedésének üteme, akkor — hiába nagy az aránya — lassú a növekedés. Ha magas a holt munkaráfordítás, az eszközhatékonyság alacsony, akkor szintén lassú a növekedés.

Az eddigiek is igénylik annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy milyen munkatermelékenységet (melyik mércéjét) indokolt a munkabérral kapcsolatba hoznunk ?

3. F. Behrens—G. Richter: A munka termelőkenysége. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

A munkatermelékenység mutatók közül erre legalkalmasabbnak a *teljes-nettó munkatermelékenység*. Ez egyfelől a termelt nemzeti jövedelemrészt fejezi ki, amely forrása a béremelésnek, másfelől az össz munkaráfördítést veszi figyelembe, így nem lehet az élőmunkaráfördítést a tárgyasult munka pazarlásával csökkenteni. A teljes-nettó termelékenységi mutató leginkább értékbeni-jövedelmezőségi mutató is, ezért a népgazdasági és a vállalati szféra összehasonlítására alkalmas. A termelékenység-bér viszonyt nem lehet az *eleven munka bruttó termelékenysége* szerint kialakítani, mivel a bruttó termelés kevésbé mutatja a késztermék-kibocsátás volumenét, magas lehet a nagy anyagfelhasználás miatt is, ezen kívül az eleven munkát megtakaríthatják a holt munka „nem ésszerű” felhasználásával is.

Az eleven munka és a teljes munkatermelékenység egyaránt meghatározza a termelékenység és bér viszonyát. Hogy melyik termelékenység, azt nagymértékben befolyásolja az, hogy ezt a viszonyt népgazdasági (ágazati) vagy vállalati (munkás) szinten vizsgáljuk; az, hogy a bérnövekedés *elosztásáról*, vagy a bérnövekedés *mértékéről* van-e szó. Így: a) A termelékenység növekedésből eredő bérnövekedés elosztásának inkább az eleven munka a mércéje, míg a bérnövekedés mértékének a teljes munkatermelékenység.

b) A bér az eleven munka díja, ezért azt inkább az eleven munka termelékenységgel kell kapcsolatba hoznunk.

c) A holt munka hatékonysága, illetve a teljes termelékenység egy adott termelési fázisban (vállalatnál) nemcsak a holt munka felhasználásától függ, hanem attól is, hogy mekkora termelékenységgel hozták létre a „holt munkát” (termelőeszközt) az előző fázisban.

Tehát, ha a termelékenység — bér viszonyát optimálisan kívánjuk meghatározni, az egyéni, kollektív és társadalmi érdeket harmónizálni akarjuk, akkor mind a *két fajta* termelékenységet figyelembe kell venni.

Egységnyi bérré minél több nemzeti jövedelem jut, vagy egységnyi nemzeti jövedelemre minél több bér jut, annál szorosabb kapcsolatot lehet teremteni az egyes területek termelékenysége és bére között. Megfelelőbb, ha a *teljes-nettó termelékenység* és nem az *eleven munka-bruttó termelékenysége* alapján határozzuk meg a bérnövelést, mert a bérnövekedés forrása a nemzeti jövedelem, s ennek alakulása inkább függ a nettó termelékenységtől.

A termelékenység—bér kapcsolat egyik kérdése az *egyéni fogyasztással és az árualappal való kapcsolatuk*.

Az *árualap* szorosan kapcsolódik a termelékenységhez és a bérekhez (munkadíjakhoz). Mivel az árualap *nagyága* — más tényezőket változatlanak véve — a termelékenységtől függ, *realizálása* pedig a *bérektől*. Másfelől a termelékenység és bér aránya kifejeződik az *árualap és vásárlóerő* viszonyában.

A fogyasztás tágabb fogalom, mint az árualap, mivel ez magában foglalja az ingyenes fogyasztást és a saját termékek fogyasztását is. Ha a bérek a termeléssel (termelékenységgel) nőnek arányosan, akkor ez a bérek és az árualap közötti egyensúly hiányára vezet. (Árnövekedés és áruhiány járhat a nyomában.) A termelékenység és bérek viszonyát meghatározó egyik *tényező az ingyenes fogyasztás változása*.

Az árualap állhat anyagi javakból és szolgáltatásokból és leher tetmelői és fogyasztói árualap.⁴ A tárgyalat gazdasági összefüggés szempontjából nem mellékes, hogy a *termelékenység a termelőeszközök, vagy a fogyasztási cikkek termelésében nő-e*. Ugyanis, ha a termelékenység a termelőeszközök termelésében gyorsabban nő és a bérek is ennek megfelelően nőnek, akkor ez megnöveli az igényt a fogyasztói árualap iránt, másfelől

4. A direkt irányítási rendszerben a termelő-árualapról nem beszéltünk, mivel az a felfogás uralkodott, hogy a termelőeszközök nem áruk.

ha a fogyasztási cikkek termelésében nem nő ilyen mértékben a termelékenység, tehát a fogyasztói árualap, akkor ez árualap-hiányhoz vezet. Tehát nem elegendő az, hogy a termelékenység- és bér között megfelelő arány álljon fenn, az is szükséges, hogy arányban legyen a fogyasztói és a termelői árualap.

A *fogyasztási alap és a termelés viszonya* is jelentősen meghatározza a nevezett viszonyt. Ha a fogyasztási alap gyorsabban nő, mint a pótlási és felhalmozási alap, tehát mint a termelés, akkor a bérek gyorsabban nőhetnek, mint a termelékenység.

A termelékenység—bér viszonyt meghatározó tényezőkhöz gyakran sorolják a *termelő fogyasztás és a személyes fogyasztó viszonyát is*. Mondván, hogy a termelő fogyasztásnak gyorsabban kell nőnie, mint a személyes fogyasztásnak, a termelékenységnek pedig azért gyorsabban kell nőnie, mint az átlagbéreknek.⁵ Ez nem helyes álláspont, mert azt tételezi fel, hogy minden körülmények között gyorsabb a társadalmi termék növekedése, mint a nemzeti jövedelemé, vagyis azt: a) hogy a felhalmozási ráta nő; b) az alapigényesség is növekszik.

A termelékenység-bérviszony függ a *nem termelő szféra arányától is*.

A nem termelő szférában az a) időbéresek aránya nagy, b) a „termelékenység” lassabban nő, c) a bérek követik a termelő szféra béreit.

A termelékenységre ható tényezők fő csoportjai: a) a természet, b) termelőeszközök, c) a munkaerő (begyakorlottság, szakképzettség, intenzitás).

Amennyiben a termelékenység azért nő, mert *új technikát és technológiát vezettek be*, a béreknek *jóval kisebb* arányban kell nőnie, mint a termelékenységnek. (Főképp akkor, ha a b) és c) tényezők ellenkezőleg változtak, pl. kisebb szakképzettségű munkaerőre van szükség.) Hiszen a termelékenység növekedés ilyenkor nagyrészt a dolgozóktól független tényezők eredménye. Az „új technika — új norma” elvet kell követni. Ez az összefüggés világosnak látszik, azonban ma már egyéb tényezőket is figyelembe kell venni. Többek között azt, hogy ha a vállalat a technikát saját forrásból is fejlesztheti (esetleg úgy, hogy korábban kisebb bérfejlesztést hajtott végre a későbbi nagyobb fejlesztés érdekében). A munkás a technika fejlesztéséből származó nagyobb nyereségből — a vállalati önállóság feltételei mellett — szintén részesedhet. A vállalati különérdekek realizálása a saját erőfeszítések mértékéig indokolja a technika fejlődéséből eredő termelékenységnövekedés után is a bérnövekedést.

Amennyiben a termelékenység növekedés *a munkaerővel* függ össze, akkor a *termelékenység növekedésével arányosan* nőhetnek a bérek. (Nyilván, ha nem degresszív a teljesítménybér.) Így a termelékenység és a bér viszonyt jelentős mértékben befolyásolja egyrészt a technikai fejlődés saját forrása, másrészt a termelékenység növelésében a technika (technológia) és a munkaerő szerepe.

Foglaljuk össze a *termelékenység és bér viszonyát* meghatározó tényezőket: a) A nemzeti jövedelem növekedése; b) a fogyasztás és felhalmozás viszonya; c) a társadalmi fogyasztás nagysága, d) a nemtermelő szférában dolgozók aránya, e) az im- produktív fogyasztás mértéke, f) a technikai fejlesztés saját forrása, h) a munkaerő szerepe a termelékenység fejlesztésében.

Milyen személyes jövedelemformát kell a munkatermelékenységgel szembeállítani? Az életszínvonal politikának az a koncepciója, amely a reálbérnövekedést az árszínvonal változatlansága mellett biztosítja, a nominálbér növekedés egyben ugyanakkora reálbérnövekedést is jelent.⁶ Az árszínvonal növekedés esetén (viszonylagos árstabilitást feltételezve) a nominálbérek gyorsabban nőnek, mint a reálbérek. Ilyenkor a termelékenységhez a *reálbéreket kell viszonyítani*.

A teljesítmény és a bér közötti kapcsolat a bérformától is függ. A teljesítmény és

5. Lásd: u. o.

az időbér között nincs közvetlen kapcsolat. Az időbér azonban kapcsolódik a teljesítménybérhez és kombinált időbérek függenek a teljesítménytől is, ezért vizsgálhatjuk a termelékenységhez a viszonyukat.

A termelékenység és bérek kapcsolatánál az is vizsgálandó, hogy a termelékenységet a *bérekkel, vagy keresetekkel*, amelyet a nyereségből származó jövedelemformák és a bérek együttesen alkotnak, hozzuk kapcsolatba.

A termelékenység és *keresetek* összevetése a legmegfelelőbb, mert a szükséges munka termékének nagyobb részét a keresetek alkotják. Noha igaz az, hogy számvetileg pl. a nyereségrészesedés a nyereségelem. A nyereségrészesedés azonban munkadíjjá válik, mégpedig alapvetően a bérek arányában válik azzá. Így a termelékenységet a keresetlel állítjuk szembe. Ez nem sérti a szocialista tulajdon és a konkretizált munka szerinti elosztás elvét sem, mert a dolgozók jövedelmének függnie kell a *gazdasági egység gazdálkodási eredményétől is*. A termelékenység — bér viszony úgy függ össze a munka szerinti elosztással, hogy a termelékenység növekedése *feltétele* a munkabér növekedésnek, a bérszínvonal-növekedés pedig *ösztönzője* a termelékenység emelkedésének.⁷

A munkatermelékenység és munkabérek kapcsolatánál felmerülő egyik kérdés az, hogy ez az összefüggés *mikró-, mezző- vagy makrószintű-e*?

Vilcsék Jenő⁸ véleménye szerint ezt az összefüggést csak *makró szinten* tarthatjuk érvényesnek, mert: a) Az egyes *ágazatok* bér- és termelékenységi dinamikáját vizsgáljuk, nem ott nőttek a bérek gyorsabban, ahol a termelékenység is gyorsabban nőtt. b) A *vállalatoknál* még kevésbé lehet a termelékenység és a bér kapcsolatát megteremteni. Nem is indokolt erre törekedni, mert az egyes vállalatoknak más az induló termelékenységi pozíciója. Ezért egyes vállalatok *nagyobb vagy kisebb mértékben könnyebben, vagy nehezebben* képesek a termelékenységet növelni. Így jelentős személyes jövedelem-differenciák keletkeznének. c) A termelékenység—bér összefüggés megteremtése valamilyen *relatív beralapellenőrzést* jelentene, amely akadályozná a bérszínvonal tervszerű „tartását”.

Nyilvánvaló, hogy a termelékenység—bér viszony elsősorban *makró szintű*, és az is, hogy ugyanazon gazdasági kategória társadalmi és vállalati *alakulása eltérhet* (pl. ami nyereséges a vállalatnak, az nem biztos, hogy társadalmi szinten is növeli a társadalmi tiszta jövedelmet). Nem lehet azonban általános szabállyá tenni társadalmilag azt, ami a vállalati szinten kivételes.

a) A termelékenységet *komplexen* fogjuk fel — a különböző termelési vertikumokban — és *megfelelő* mutatókat alkalmazunk, akkor *vállalati szinten* is kapcsolatot lehet és kell teremteni a termelékenység és bér között. Hiszen a makró szintű gazdasági kategóriák és jelenségek, ha nem is pusztán „összegei” a mikró szintűnek, de nem is függetlenedhetnek ezektől. b) Elképzelhetjük, hogy a termelékenységi arányokat nem tükrözik megfelelően a bérarányok. Mégsem az a helyes, hogy emiatt feladjuk ezt az összefüggést, hanem ellenkezőleg az, hogy ezt *helyredállítsuk*. Ha a termelékenység a *növekedés fő tényezője*, akkor nem lehet bért ettől *elszakítani még vállalati szinten sem*. Bármilyen *adott termelékenységi szint túlszárnyalása* — ha a termék iránt kereslet van és nem sérti az arányosságot — hasznos a népgazdaság számára. Ha termelékenység növekedésében csak részleges szerepe van is a közvetlen termelőnek, és a bérnövelés csak egyik hatás is a termelékenység emelésére, ezt mégsem hagyhat-

6. Itt eltekintünk az érték—ár eltérésektől és a fogyasztói struktúra változásától.

7. A szükséges termék a kereseteknél csak az ingyenes természetbeni-társadalmi jutatásokkal nagyobb.

8. Közgazdasági Szemle, 1971. 9. sz.

juk figyelmen kívül. c) A termelékenység—bér kapcsolat, valamint a bérszabályozás nemcsak a bruttó termelési értékhez kapcsolódhat, hanem a *nettóhoz* is, így már kisebb a lehetősége a béraránytalanságoknak és a bérszínvonal „elszakadásnak”.

2. A termelékenység és munkadíjak viszonya a mezőgazdaságban

A különböző népgazdasági ágak gazdasági feltételeinek összehasonlítása, illetve bizonyos makró szintű összefüggések ágazati sajátosságainak vizsgálata elengedhetetlen a tervezéshez és az elemzéshez. Így nemcsak az ipari-mezőgazdasági termelékenységet, nemcsak az ipari és mezőgazdasági személyes jövedelmeket, hanem a termelékenység—bér viszonyát is meg kell vizsgálnunk az ipari-mezőgazdasági ágazatban.

A termelékenység és bér kapcsolatában előfordulhat, hogy *kevés gazdasági egységnél rövid időszakban*, a bér gyorsabban nőjön, mint a termelékenység. A gazdasági egységek többségénél és hosszú időn át azonban ez nem tartható fenn, mert ebben az esetben vagy „felélik” a nemzeti jövedelmet, vagy a nemzeti jövedelem felhasználása meghaladja a termelését, vagy a „tercier” szektor fejlődése visszamarad. (Feltételezve az alapigényesség és felhalmozási ráta változatlanlanságát.)

A népgazdaság különböző ágazatai között a termelékenység—bér viszonyt azonos tényezők határozzák meg. Az egyes ágazatokban (mezőgazdaság és kitermelő ipar) azonban a termelékenység növelésének eltérő feltételei, az életszínvonal viszonylagos elmaradottsága miatt adott időszakban eltérő viszony is kialakulhat a termelékenység és bér között.

Az iparban 1959—1969 között a termelékenység évi 5%-kal nőtt, a havi kereset pedig 2,9%-kal. Tehát 1%-os termelékenység-növekedésre 0,6%-os bérnövekedés jut.⁹ A termelékenység és bérek között vállalati szinten is meg kell lennie a kapcsolatnak hosszú távon és a vállalatok többségénél.

A termelékenység és munkadíjak viszonyát a mezőgazdaságban a túloldali táblázat mutatja. A termelékenység-jövedelem kapcsolat kimutatása sok torzító tényezőt tartalmaz. Így: a) A mezőgazdaságban az egyes évek (pl. 1960 és 1970) összehasonlítása torzít azért mert az 1970-es év kifejezetten rossz termelési eredményeket adó év volt. (Pl. ha 1960—1969 viszonyában nézzük a termelékenységet, akkor nem évi 0,2%-os csökkenést, hanem 1,6%-os növekedést állapíthatunk meg). b) Köztudottan ezek az évek a mezőgazdasági technika-technológia átalakulásának éveit voltak. Ezért a pótlási alap jóval gyorsabban nőtt, mint a nemzeti jövedelem. A termelékenységet pedig ennél a vizsgálatnál az 1 foglalkoztatottra jutó nemzeti jövedelemmel fejezzük ki. c) A mezőgazdaság adatai magukban foglalják az állami és szövetkezeti szektort. A munkadíjak az állami szektorban jóval magasabbak, mint a jelentősebb súlyú szövetkezetiben, különösen az induló keresetek között volt jelentős különbség. d) A keresetek, nominálkeresetek, így a reál-munkadíjak növekedése eltérhet az ipar és mezőgazdaság között, ha eltérőek a fogyasztói árindexek.

A termelékenység—bér viszonyt elemezve a következőket állapíthatjuk meg, *először*: Az általunk vizsgált termelékenységi mutató szerint 1960—1970 között a termelékenység az iparban 4,8%-kal nőtt, a mezőgazdaságban 0,05%-kal csökkent évente. *Az ipari termelékenység fejlődése tehát jóval gyorsabb volt.* A tanulmány első részében foglalkoztunk azzal, hogy ennek egy sor objektív (a mezőgazdasági termelésen kívüli, illetve ennek sajátosságával kapcsolatos) oka volt.

9. Az állami iparban foglalkoztatott munkások létszámösszetétele, munkakörülményei és bérarányai. KSH. 1971. 15/1.

A TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSA AZ IPARBAN ÉS A MEZŐGAZDASÁGBAN

Termelékenység (1 foglalkoztatottra jutó nemz. jöved.)

Megnevezés	1960	1965	1960 = 100	1970	1960 = 100
Ipar	52 670	62 740	119	78 194	148
Mezőgazdaság	43 971	41 220	94	43 768	99,5

A TERMELÉKENYSÉG ÉVI NÖVEKEDÉSI ÜTEME

Megnevezés	1960—1965	1960—1970
Ipar	3,8	4,8
Mezőgazdaság	-1,2	-0,05

HAVI ÁTLAGKERESETEK

Megnevezés	1960	1965	1960 = = 100	1970	1960 = = 100
Ipar	1609	1748	109	2164	135
Mezőgazdaság	1028	1136	111	1818	177

A KERESETEK ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEME (%)

Megnevezés	1960—1965	1960—1970
Ipar	1,8	3,5
Mezőgazdaság	2,2	7,7

A KERESETEK ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEME A TERMELÉKENYSÉG ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEMÉNEK %-ÁBAN

Megnevezés	1960—1965	Ipar = 100	1960—1970	Ipar = 100
Ipar	0,47	100	0,73	100
Mezőgazdaság	1,83	389	1,54	211

Másodszor: A havi átlagos keresetek évi növekedési üteme jóval *magasabb volt a mezőgazdaságban, mint az iparban*. A mezőgazdaságban a vizsgált egy évtizedben 7,7%, az iparban 3,5%-kal növekedett évente a havi átlagos kereset. A paraszti jövedelem nagyobb növekedési üteménél nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt: a) hogy a dolgozó osztályok közel azonos életszínvonala nemcsak gazdasági, hanem politikai kérdés is; b) a parasztság keresete 1960-ban alig volt nagyobb, mint az ipari munkásság keresetének a fele.

Harmadszor: Az iparban 1960—1965 között 1%-os termelékenység-növekedésre 0,47%-os 1960—1970 között pedig 0,73%-os keresetnövekedés jut. A mezőgazdaságban 1960—1965 között 1%-os termelékenység csökkenésre a jövedelmek 1,83%-os növekedése jut. 1960—1970 között a termelékenység 1%-os csökkenésére a jövedelmek mintegy 1,54%-os növekedése esik.

A fentiekből az következik, hogy: a) A mezőgazdaságban a termelékenység és bérek viszonya *másként alakul*, mint az iparban. A mezőgazdaság sajátosságai és történelmi elmaradásának megszüntetése azzal jár, hogy 1%-os *termelékenység* vál-

tozás nagyobb keresetnövekedést igényel, mint az iparban. Az iparban 1960—1970 között 1%-os termelékenység növekedésére 0,73% bérnövekedés jut. A mezőgazdaságban viszont 1%-os termelékenység csökkenésre 1,54%-os keresetnövekedés esik. Tehát a mezőgazdaságban 1% termelékenység csökkenésre mintegy kétszeres jövedelemnövekedés esik mint az iparban 1%-os termelékenység növekedésre. Ez még hosszabb ideig így lesz a mezőgazdaságban, a viszonylag nagyobb eszközigény, az új érték szerényebb növekedési üteme miatt.

b) A fenti összefüggés nem szolgálhat alapul a mezőgazdaság *negatív megítéléséhez*, mert ha a mezőgazdasági termelékenységet nem a nemzeti jövedelem, hanem a *mezőgazdasági anyagmentes termelési érték* alapján fejezzük ki, akkor a termelékenység—bér viszony jóval kedvezőbb. A termelékenységnek ez a mutatója jobban kifejezi azt, hogy a mezőgazdaság mennyi terméket ad át az iparnak és a lakosságnak. Márcsak azért is, mert másoldalról a mezőgazdasági termelés (halmozott termelési érték) a mezőgazdaságban gyorsabban nő, mint a bruttó jövedelem, vagyis a *jövedelmek lassabban nőnek mint a termelés*.

c) Az is látható — ha a termelékenység és bér viszonyát ezzel a mutatóval vizsgáljuk —, hogy a mezőgazdaságban mindent meg kell tenni a termelékenység növelése érdekében, és hosszabb távon javítani kell a *termelékenység és bér viszonylag kedvezőtlen növekedési ütem arányán*. Ugyanis a mezőgazdasági bérek gyorsabb növekedése elvontan akkor lenne magyarázható, ha a felhalmozási ráta a mezőgazdaságban csökkenne, illetve az alapigényesség is csökkenne. Ez mint ismeretes a mezőgazdaságban sincs így. Tehát a jelenlegi feltételek mellett indokolt, hogy egységnyi termelékenység növekedésre nagyobb jövedelem növekedés jusson, mint az iparban. Az is nyilvánvaló, hogy amennyiben a gazdasági feltételek változnak, *ezt a növekedési ütem arányt a mezőgazdaságnak javítania* kell. (Hiszen a vizsgált időszakban a vizsgált termelékenységi mutató esetén 1% termelékenység változásra mintegy kétszeres bérnövekedés jut a mezőgazdaságban, mint az iparban, nem is beszélve, hogy a termelékenység változás az iparban növekedés, a mezőgazdaságban csökkenés.)

A következő kérdésekre kell választ adnia termelékenység és munkabér bonyolult kapcsolatában.

a) Az adott időszakban *milyen tényezők határozzák meg az iparban és a mezőgazdaságban a termelékenység—bér arányt*.

b) A mezőgazdaság *természeti—technológiai* sajátosságai *mennyiben és milyen tartósan hatnak* a kedvezőtlenül mezőgazdasági munka termelékenységére.

c) A munkás-paraszt jövedelem-paritás — amelyen nemcsak a reáljövedelmek, hanem az *életszínvonal* paritását is értjük — meddig követeli meg a *paraszi jövedelmek gyorsabb* növekedését.

d) A mezőgazdasági *új érték „hiány”* a viszonylag nagy alapigényesség, a termelési kapacitások kisebb kihasználtsága, a termelés növelésének azon korlátozottsága miatt, hogy nem lehetnek (vagy csak kis százalékban) lehetnek új termékek a mezőgazdaságban, meddig áll fenn.

A kérdésekre adott válasznál a következő hipotéziseket lenne indokolt megvizsgálni: a) Amekkora különbségek vannak a termelékenység—keresetre *ható tényezők* között az ipar és mezőgazdaság között, akkora különbségnek kell lennie a *termelékenység—keresetek* között az iparban és mezőgazdaságban. b) A mezőgazdasági munka viszonylag alacsonyabb termelékenysége *tartósan fennmaradó*, vagy felhasználható-e a nem távoli jövőben. c) A parasztság *életszínvonala* (nem reáljövedelme) a nem távoli jövőben eléri-e a munkásokét. d) A mezőgazdaságban a *jövedelem hiány* a nem távoli jövőben megszüntethető, pl. áremeléssel (állami támogatással), a termelési szerkezet egyszerűsítésével, a termelőkapacitások jobb kihasználásával, a technika viszonylag olcsóbbá tételével.

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy napjainkban indokolt, hogy a *kereset—termelékenység arány a mezőgazdaságban kedvezőbb legyen*. A mezőgazdaságban ugyanakkor mindent el kell követni, nem a jövedelmek növekedési ütemének jelentős visszafogásával, hanem a termelékenység növelésével, hogy *kereset—termelékenység ütemarány közelítsen az iparhoz*. A beruházások nagyobb hatékonysága, a termelési szerkezet egyszerűsítése, a termés hozamok növelése stb. útján.

Лайош Надь

ОТНОШЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА И ЛИЧНЫХ ДОХОДОВ
В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ
(Резюме)

Отношение производительности и личных доходов выражает одну из важных пропорций процесса воспроизводства. Исследуя его, можно показать, каким образом участвует сельскохозяйственная отрасль в поддержании равновесия между производством и потреблением; того равновесия, которое является одним из важнейших равновесных требований на уровне народного хозяйства. Далее можно показать, как создаются условия нарастания личных доходов в сельском хозяйстве.

С одной стороны автор анализирует то, что отношение производительности и личных доходов насколько является простой экономической связью и в какой мере оно носит закономерный характер. С другой стороны автор сравнивает это отношение в промышленности и сельском хозяйстве.

В первой главе рассматривается взаимоотношение производительности труда и заработной платы. При этом автор раскрывает связь между производительностью и стоимостью, между производительностью и производственными расходами. Исследует вопрос о том, какой показатель производительности труда является самым объективным: чистая или валовая производительность живого труда, далее чистая или валовая производительность полного труда. И наконец рассматривает отношение производительности и товарной базы.

Во второй главе автор занимается «отношением производительности и заработной платы в сельском хозяйстве», и указывает на некоторые особенности этого отношения.

Dr. Lajos Nagy

DAS VERHÄLTNISS ZWISCHEN DER ARBEITSPRODUKTIVITÄT UND DEN
PERSÖNLICHEN EINKOMMEN IN DER LANDWIRTSCHAFT
(Resümee)

Das Verhältnis zwischen der Arbeitsproduktivität und den persönlichen Einkommen bildet eine wichtige Proportion der Reproduktion, deren Untersuchung einerseits dadurch begründet wird, indem man erweist, wie die Landwirtschaft zu einer Gleichgewichtserfordernis auf der Makroebene, zum Gleichgewicht zwischen Produktion und Verbrauch beiträgt. Andererseits wird die Untersuchung dadurch begründet, indem sie darauf hinweist, inwiefern die Bedingungen der Erhöhung des persönlichen Einkommens durch die Landwirtschaft geschaffen werden.

Es wird in der Studie einerseits analysiert, inwiefern das Verhältnis der Produktivität und der persönlichen Einkommen bloss einen wirtschaftlichen Zusammenhang abgibt und inwiefern es die Zeichen der wirtschaftlichen Gesetzmässigkeit trägt. Andererseits ist sie bestrebt, dieses Verhältnis in der Landwirtschaft und in der Industrie zu rallelisieren.

Das erste Kapitel behandelt den „Ökonomischen Zusammenhang zwischen der Arbeitsproduktivität und den Arbeitslöhnen“. Es werden Fragen erörtert wie die Verbindung zwischen der Produktivität und dem Wert, zwischen der Produktivität und den

Produktionskosten, ferner welcher Zeiger der Arbeitsproduktivität bei der Untersuchung des fraglichen Zusammenhanges die Netto- oder die Bruttonproduktivität der lebenden Arbeit ist, bzw. ob die Netto- oder die Bruttonproduktivität der Gesamtarbeit als die entsprechendste gilt. Schliesslich behandelt sie das Verhältnis zwischen Produktivität und dem Warenfonds.